

AVTOHTONOST IN ROMI: K PONOVNEMU PREMISLEKU NAČEL MANJŠINSKE POLITIKE V SLOVENIJI

Irena ŠUMI,¹ Damir JOSIPOVIČ²

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Avtohtonost in Romi: K ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji
Avtorja v prispevku analizirata koncept avtohtonosti, ki je v Sloveniji ustavna kategorija, in ugotavljata njegov (post)kolonialni izvor in nekritično privedbo v slovensko pravo in družboslovje, ki je bila v bistvu odvečna in slabo informirana. To je pokazalo tudi mnenje Ustavnega sodišča iz leta 1998, ki je ustavno kategorijo avtohtonosti, nanašajočo se na pripadnike italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji in Slovence v sosednjih državah, označilo za pomensko in v svojih pravnih konsekvencah nejasno. Nato avtorja opišeta okoliščine, v katerih je bil leta 2007 sprejet Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. Nato razvijeta izviren predlog manjšinske zaščite, ki ne temelji več na primordialističnem modelu »krvne vsote«, temveč na zaščiti prostorov, v katerih se in so se v preteklosti odvijali specifični kulturni, jezikovni, socialni in etnični procesi razlikovanj in sobivanja. Vztrajanje pri primordialističnem in rasističnem razumevanju in rabi konceptov avtohtonosti namreč vidita kot grožnja vsem manjšinam v Sloveniji, in grožnja z radikalno etnicizacijo nacionalnega prostora.

KJUČNE BESEDE: Romi, zakonodaja, primordializem, avtohtonost, modeli manjšinske zaščite

ABSTRACT

Autochthonism and Romany: Towards Rethinking the Principles of Minority Policies in Slovenia

The authors analyse the constitutional concept of autochthony in Slovenia and its rather uncritical and poorly informed introduction into Slovenian law and social science from the (post)colonial era. This was demonstrated also in the 1998 Opinion of the Constitutional Court which designated the constitutional concept of autochthony as pertains to the Italian and Hungarian minority in Slovenia, and to Slovenians in the neighbouring countries, as unclear in meaning and legal consequences. The authors proceed to describe the circumstances in which the 2007 bill on Romany minority protection was prepared and passed. In conclusion, they offer an alternative model of minority protection that renounces the racist model of 'blood quantum', but instead builds on protection of cultural landscapes which have hosted, and may host presently, specific cultural, linguistic, class and ethnic processes of difference and coexistence. Insisting on primordialist usage of the concepts of autochthony

¹ Dr. socialne antropologije, mag., višja znanstvena sodelavka; Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva c. 26, SI-1000 Ljubljana; irena.sumi@guest.arnes.si.

² Dr. geografije, mag., znanstveni sodelavec; Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva c. 26, SI-1000 Ljubljana; damir.josipovic@guest.arnes.si.

as a designation of living people they see as a threat to all minorities in Slovenia, and as the danger of permanent, radical ethnicisation of the national space.

KEYWORDS: Romany, legislation, primordialism, autochthony, models of minority protection

AVTOHTONOST KOT USTAVNA KATEGORIJA

V Ustavi samostojne Slovenije sta dva člena, ki se nanašata na pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, slovenske narodne manjšine v sosednjih državah (čl. 5) in na posebne pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti (čl. 64); slednji dve sta označeni kot »avtohtoni« narodni skupnosti. Poleg Ustave RS še cela vrsta zakonov, uredb in sodb Ustavnega sodišča govori o »območjih avtohtone poselitve«, pa celo o območjih, kjer take skupnosti »avtohtono živijo«.³ Kljub temu, da je avtohtonost tako odlikovan ustavni koncept in torej spada v temeljni državni pravni vokabular, pa Ustavno sodišče ugotavlja,⁴ da pomen izraza »avtohton« ni nikjer definiran, in breme takega definiranja – zlasti z vidika rekrutacije članstva take »avtohtone« skupnosti, ki ima v slovenskem pravnem redu dvojno volilno pravico – prelaga na ramena »samoupravnih narodnih skupnosti« samih.⁵

Izraz »avtohtonost« je v letih slovenske državnosti postal močno popularen tudi zunaj pravniškega jezika in je tako rekoč ponarodel. Danes slišimo in beremo o avtohtoni slovenski kuhinji, avtohtonem slovenskem granitu, avtohtoni slovenski kokoši, pa celo o avtohtonem slovenskem rocku (prim. Janko Spreizer 2006). V teh zvezah izrekalci večinoma hočejo reči, da gre za nekaj specifično, izvirno, izvornostno »našega«. V rabi, kakršno uveljavlja Ustava, pa bi moralo iti, če bi sledili logiki in zgodovini mednarodnega prava, ki je izumil govorjenje o (legalnem) staroselstvu, za primat, prvoposeljenost, torej poselitveno prisotnost in politično organizacijo, ki sta starejši od suverenosti države in

³ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (UrL RS št. 65/1994) v 1. členu določa: »Za uresničevanje posebnih pravic, ki jih zagotavlja ustava Republike Slovenije, za uveljavljanje svojih potreb in interesov in za organizirano sodelovanje pri javnih zadevah, ustanovijo pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer avtohtono živijo, samoupravne narodne skupnosti« (poudarki dodani).

⁴ Odločitev Ustavnega sodišča št. 844, 1998. UrL RS št. 20/1998, s. 1308. S to odločitvijo Ustavnega sodišča se je vzpostavil princip, po katerem je Ustavno sodišče odtlej odločalo. V odločbi iz oktobra 2002 se je Ustavno sodišče sklicevalo prav na odločbo iz leta 1998, pri čemer je opozorilo, da kriterije avtohtonosti lahko navede zakonodajalec, lahko pa zakonodajalec zgolj definira območja, kjer »nesporno prebiva avtohtono naseljena romska skupnost« (vir: UrL RS št. 87/2002). Znotraj iste odločbe je znova navedena protiustavnost Zakona o lokalni samoupravi iz leta 1993, ki določa zastopstvo Romov v obliki romskega svetnika, kjer Romi avtohtono živijo.

⁵ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (UrL RS št. 65/1994) v 6. členu o organiziranosti določa, da »pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti, ki avtohtono živijo na narodnostno mešanih območjih, ustanovijo občinske samoupravne narodne skupnosti«. Ta člen implicira, da skupnosti sami prepoznava svoje pripadnike, hkrati pa predpostavlja inkorporacijo manjšine na ravni občin, torej lokalno, in ne vsedrjavno.

njenih prednic, na katere teritoriju domnevno »avtohtoni« ljudi bivajo. Lahko bi torej mislili, da gre pri avtohtonosti za specifične lastnosti teh ljudi, Italijanov in Madžarov v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah, ki jih kot posameznike zaznamujejo že z rojstvom. Kolektiviteta teh ljudi pa tvori avtohtono skupnost.

Tako razumevanje s seboj nosi vsaj tri nepremostljive težave. Prvič, v mednarodnem pravu je avtohtonost (in njene sopomenke: indigenost/staroselskost, aboriginalnost) pravna invencija iz časa konca kolonializma sredi prejšnjega stoletja. V mnogih primerih konca kolonialne prevlade in vzpostavitve novih državnosti ni bilo mogoče definirati drugače kot z ugotovitvijo, da kolonizirane populacije oz. njihovo potomstvo predstavljajo populacijski segment in politične entitete, ki so v svoji kontinuiteti starejši od segmenta evropskih priseljencev in njihovih političnih tvorb, in ki ima zato odlikovano pravno pozicijo: staroselcem npr. v Kanadi se zato uradno reče Prvi narodi (First Nations), v ZDA pa pravna doktrina pravi, da imajo staroselske skupnosti politično suvereniteto, ki je starejša od suverenitete ZDA (prim. Deloria, Jr. 1992; Forbes 1993; Wilkins in Lomawaima 2002). Podobno in po vzoru na ameriške rešitve se je ravnal tudi dekolonizacijski proces v Avstraliji (prim. npr. Tatz 1979) in drugod.⁶ T.i. avtohtone manjšine v Sloveniji nimajo postkolonialne pravne zgodovinske pozicije, saj npr. med Slovenci in Italijani in njihovimi (skupnimi in razločenimi) državnimi tvorbami skozi zgodovino ne obstaja kolonialno razmerje: posebni položaj italijanske in madžarske manjšine je v bistvu rezultat mirovnih pogodb, ki sta končali prvo in drugo svetovno vojno.⁷ V luči pokolonialnih primerjav v Sloveniji torej ne gre za prvotne prebivalce kakega ozemlja, temveč v primeru ustavno zaščitenih Itali-

⁶ Ob zamenjavi oblasti v Avstraliji leta 2008, ko je po dolgem obdobju vladanja koservativcev vodenje vlade prevzela laburistična stranka, je predsednik laburistov, premier Kevin Rudd, 13. februarja 2008 ob nastopu mandata izrekel javno opravičilo avstralskim staroselcem za institucionalizirano asimilacijo in etnocid, ki ga je od 19. stoletja do poznih 1960. let izvajala avstralska vlada. Na svečanosti je bilo navzočih 100 predstavnikov staroselskih skupnosti in predstavniki t.i. Ukradene generacije – staroselskim staršem prisilno odvzetih otrok.

⁷ Mejo med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Madžarsko je definirala Trianonska pogodba, podpisana 4. junija 1920. Nasledek te pogodbe je bil približno pol milijona Madžarov v Bački, Banatu, Baranji in v Prekmurju. Ker je bilo Prekmurje po 1. svetovni vojni najprej vključeno v Mari-borsko oblast, nato pa v Dravsko banovino, je Slovenija ob osamosvojitvi postala pravna naslednica in varuhinja določil tudi Trianonske pogodbe. Trianonska pogodba zlasti natančno opredeljuje naloge povojne Madžarske na področju zaščite »rasnih, verskih in jezikovnih manjšin« in tem manjšinam znotraj Madžarske jamči državljanstvo ter svobodno izražanje svojih pripadnosti (prim. sekcijo VI Trianonske pogodbe; člani 54-60). Določila Trianonske pogodbe so osnova za vse kasnejše bilateralne sporazume z Madžarsko, tako tudi za slovenskega. Poudariti moramo, da ne Trianonska pogodba ne kasnejša kvadrilateralna madžarsko-hrvaško-ukrajinsko-slovenska deklaracija o zaščiti manjšin in iz nje izhajajoči bilateralni sporazumi iz leta 1992 ne vključujeta koncepta naseljenjskega primata, pri čemer je slovenska verzija sporazuma edina izjema: dikcijo »...kjer živijo pripadniki...« in ki se pojavlja v madžarskem, hrvaškem in ukrajinskem izvorniku, zasledimo v slovenskem zapisano kot »...kjer avtohtono živijo pripadniki...« (prim. Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji in slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski, Ljubljana, 6. november 1992; poudarek dodan). - Analogno niti Osimski sporazumi iz leta 1975 kot pravni nasledek Pariškega mirovnega sporazuma (1947) in Londonskega memoranduma (1954), ki so dokončno definirali mejo na kopnem in morju med Italijo in SFRJ, ne vključujejo dikcije o avtohton-

janov in Madžarov v Sloveniji za prebivalstvo, za katerega se šteje, da je v zgodovinskem procesu razmejevanja ostalo teritorialno odrezano od svojega naroda v sosednji državi. Petra Roter (2005: 199–200) avtohtonost v slovenskem primeru veže na »evropski kriterij ohranjanja trajnih in trdnih vezi z državo bivanja, ki je bil uveden ravno zaradi razlikovanja tradicionalnih narodnih manjšin od imigrantskih skupnosti« in avtohtonost predstavi kot »slovenski izraz za trdne vezi med manjšino in državo, v kateri manjšina obstaja«, toda to pojasnilo funkcionira predvsem kot apologija: dejstvo je, da Ustavno sodišče ustavne kategorije avtohtonosti ni uspelo definirati, kar tudi ni pričakovati, če se sodišče ne želi zatekati v izrazito biologistične formulacije. Druga nepremostljiva težava avtohtonosti je namreč v tem, da nujno vodi k presoji ne le skupinskega statusa manjšine, temveč tudi posameznikovega statusa kot nosilca take izjemnosti, kot je avtohtonost.

Staroselske populacije t.i. »notranje kolonizacije« (v evropogenih državah, kjer so staroselci ostali del državljanskega korpusa) so se sredi prejšnjega stoletja znašle v položaju, v katerem so morale »čistokrvnost« svojega članstva dokazovati na podlagi rasističnih kolonialnih politik administriranja in tako rekoč od posameznika do posameznika, sicer so tvegale krčenje ozemlja svoje nanovo izborjene politične suverenosti. Zato so npr. v ZDA uvedli t.i. načelo krvne vsote (*blood quantum*): danes je član kake staroselske skupnosti lahko samo posameznik, ki ima dokazljivega prednika v seznamu članov prvotne rezervatske skupnosti, ustanovljene v osemdesetih letih 19. stoletja,⁸ hkrati pa dokazljivo vsaj še tretjino, petino, osmino, šestnajstino itd. (kakor pač to skupnost določi) »plemenske krvi«; če ima torej posameznik preveč prednikov, ki so bili bodisi nestaroselci, bodisi člani kake druge staroselske skupine, njegov status člana dane skupnosti preneha, kar pomeni izgubo pravic do dednih zemljišč iz rezervatskega fonda, posebnih vladnih bonitet itd. Ironija je seveda ta, da so danes staroselske rezervatske vlade tiste, ki se kolonialnega, asimilacionističnega načela krvne vsote najbolj oprijemljejo, saj bi sicer tvegali množičen vdor nestaroselcev v ostanke svojih ancestralnih domovin in s tem izgubo ozemlja in politične skupnosti. Četudi torej v Sloveniji avtohtonost manjšine ne pomeni »staroselstva« v smislu naselitvenega prvenstva pred večinsko populacijo, je povzročila prav enake načelne težave: po čem naj se presoja članstvo v avtohtoni manjšinski skupnosti in kako naj se postavijo pogoji zanj?

Postavimo, da bi obveljalo, da je član italijanske ali madžarske narodne skupnosti vsak človek, ki lahko izkaže vsaj enega starša te narodnosti, izvirajočega iz območja, kjer manjšinska zaščita velja. Tak posameznik bo vpisan v poseben volilni imenik, ki ga skupnost sama sestavi, na podlagi tega vpisa pa bo imel t.i. dvojno volilno pravico. Kaj pa se bo zgodilo z njegovimi potomci? Dandanes se ljudje komajda še možijo in ženijo znotraj lastnih vasi, mest, regij. Zemljepisni radij, znotraj katerega si ljudje iščejo partnerje in imajo z njimi otroke, je vedno širši.⁹ Vzemimo hipotetičnega pripadnika italijanske

osti ali kakšni primordialni pravici Italijanov, ki živijo zunaj meja povojne Italije, do vnaprejšnjega ekskluzivnega varstva (prim. Osimski sporazumi, Osimo, 10. november 1975).

⁸ V ZDA je šlo za asimilacionistični zakonodajni paket, znan z imenom *Indian Allotment Act* ali tudi *Dawes Act* iz leta 1887 (prim. Šumi 1999).

⁹ Dostopne statistike številnih evropskih držav kažejo, da se je pri priselitvah iz naslova priženitev/

skupnosti, ki se poroči s Hrvatico; njun otrok s Slovencem; njuna vnukinja morda s Francozom; pravnuk pa nemara z Američanko. Na podlagi kakšne formule bo generaciji pravnukov mogoče pripisati avtohtono italijanskost? Koliko »krvi« bo še dovolj, da bo ta pravnuk član italijanske narodne skupnosti s posebnimi političnimi pravicami v državi Sloveniji? Kdo bo o tem odločal?

Še tretja zagata: če se zgodi, da kaka vas ali naselje tedaj ne bosta več imela prebivalca z vsaj polovico »italijanske krvi«, ali bosta potem ta zaselek ali vas izvzeta iz načela dvojezičnosti?¹⁰ Ali se bosta torej dejanski in simbolni (dvojezičnost, dvojezična signalizacija) teritorij »avtohtone poselitve« v prihodnosti krčila in nato nekoč povsem izginila? To zagotovo ni mogla biti intenca ustavodajalca, ki je vključil pojem avtohtonosti, saj bi pomenila zelo resno grožnjo obstoju manjšine. Enako gotovo pa tudi ni mogel biti ustavodajalčev namen, da bi Slovenijo obsodil na ciklično izginevanje in porajanje »avtohtonih manjšin«, s čimer bi Slovenija postala radikalno etnicizirana, razdrobljena nacija: koliko let prebivanja je namreč potrebno, da kaka, denimo, imigrantska skupina postane avtohtona? Dvajset, petdeset, sto let? Če namreč dve skupnosti tak status imata, ni razloga, da se zanj ne bi potegovale še druge. Ali pa je avtohtonost stanje, ki se v Sloveniji nanaša le na Madžare in Italijane in se je z njimi za večno izčrpalo? To bi seveda člane obeh teh skupnosti postavilo v popolnoma neprimerljiv položaj z vsemi drugimi državljani Slovenije.

Gornji premislek kaže na dvoje: s privedbo avtohtonosti kot lastnosti ljudi v pravni sistem je Slovenija čisto po nepotrebnem vzpostavila parakolonialne odnose med svojimi državljani, ki bodo skozi desetletja izkazali prav enake težave kot v pokolonialnem svetu. V obeh primerih je konceptualna napaka po našem v tem, da se posebnost nekega družbenega in zgodovinskega prostora vpisuje v konkretne, žive ljudi. Ljudje namreč ne rastejo iz zemlje kakor kaka avtohtona vinska trta in nimajo »korenin«, pa tudi deleži njihove »predniške krvi« ne odločajo o tem, kako se bodo kulturno, jezikovno in pripadnostno formirali; navsezadnje pa so tudi prostorsko zelo gibljivi. Tudi med ljudmi, ki se štejejo za »etnično čiste« Slovence, je prebito malo takih, ki bi med svojimi znanimi predniki ne imeli koga, ki ni bil Slovenec; še manj bi jih bilo, če bi ljudje pomnili svoje rodbinske linije kaj dlje od generacije staršev svojih lastnih starih staršev: večinoma namreč še o

primožitev število držav in njihova oddaljenost od posamezne ciljne države generalno gledano zvečevalo vse od druge svetovne vojne dalje, še posebej pa po letu 1990 (vir: Eurostat, SURS; prim. Knežević-Hočevar 2006).

¹⁰ Status dvojezičnosti v primeru italijanske in madžarske skupnosti v Sloveniji ima sicer enotno zakonsko izhodiščno načelo, pa vendar neprimerljive realizirane razlike v odnosu do zakonskih določil. Medtem ko je za italijansko skupnost na Obali območje »avtohtone poselitve« definirano po naseljih in celo po delih naselja ter je ostalo nespremenjeno še od obdobja vzpostavitve po letu 1954, je v primeru madžarske skupnosti v Prekmurju po letu 1991 prišlo do izločitve treh naselij iz t.i. dvojezičnega oziroma narodnostno mešanega območja z utemeljitvijo, da tam Madžarov ni. To so naselja Berkovci, Ivanjševci in Lončarovci (prim. Genorio et al. 1985; Josipovič 2004: 88-9). Tem dejstvom ob bok lahko postavimo zagotovilo Ustave, da pravice (tudi teritorialne) izhajajo iz Ustave ne glede na »dejansko število pripadnikov teh [italijanske oz. madžarske] skupnosti (vir: Ustava RS, 64. člen).

teh zelo malo vedo. Poleg tega pa predniki ne izvirajo le iz različnih krajev, temveč tudi iz močno različnih časov: ni ga med nami, ki ne bi imel kakega prednika, ki se zaradi podloženih razumevanj pripadnosti v svojem času, drugačnih političnih in skupinskih lojalnosti itd. ni štel za Slovence. Ustavodajalec (najbrž po navdihu iz »konservativnejšega«, »narodnjaškega« družboslovja in zgodovinopisja, ki ga je v Sloveniji še vedno obilo) torej ni zapopadel dejstva, da biološke predniške kontinuitete v resnici nimajo nič skupnega s kulturnimi, jezikovnimi in skupinskimi pripadnostmi: tako bi npr. z gotovostjo lahko trdili (in k sreči ne bi mogli preveriti), da morda večina današnjih Slovencev sploh ni biološko potomstvo, denimo, slovensko govorečih ljudi iz 16. stoletja. Z enako gotovostjo pa je mogoče trditi, da zanesljivo so njihovo kulturno potomstvo (prim. Šumi 2004).

ROMI V SLOVENIJI: JAVNE ZAZNAVE PROBLEMATIKE

Slovenski parlament je dne 30. marca 2007 izglasoval Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, kakor je bilo malone dve desetletji obljubljeno v Ustavi (65. člen): »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.« Ustava v zvezi z Romi ne omenja avtohtonosti, toda ta je v javnih razpravah pred sprejetjem zakona ponovno postala jedrna dilema: ali naj se zakon nanaša le na »avtohtone« Rome, ali na vse Rome? Obveljal je seveda avtohtonizem; v praksi se zdaj zdi, da je romska avtohtonost izvajalcem zakona veliko manj teoretsko in pravno vprašanje kot enako vprašanje pri madžarski in italijanski narodni skupnosti.¹¹

Proces priprave in sprejemanja zakona je spremljala t.i. »afera Ambrus«, katere anatomijo si v luči uvodnih premislekov velja podrobneje ogledati. Povod, ki je predstavljal nekakšen *non sequitur* z razvojem situacije, je bilo nasilje Neroma nad drugim Neromom, sprožilni moment gonje proti Romom pa dejstvo, da je napadalec pri Romih prebival. Kot je znano, je incident sprožil nezakonito množično preganjanje ambruške romske družine Strojan, ki se mu je uklonila tudi država in Strojanove izselila z zemlje, ki so jo imeli v lasti. Slovenija je ob incidentu v Ambrusu doživljala enega redkih trenutkov homogenizacije: ob divjem prepiru »za« in »proti« se je komajda kdo ovedel, da malone vsi govorijo isti jezik: jezik rasizma, ki ga ustavne in zakonske razmejitev različnih »etničnosti« in »avtohtonosti« v Sloveniji pomembno, če ne odločilno koroborirajo.

Jezik klasičnega rasizma je lahko spoznati: »Jaz že nisem rasist in ksenofob, ampak s

¹¹ V Škocjanu na Dolenjskem, denimo, je vodstvo občine vztrajalo na tezi, da na njihovem ozemlju ne živijo Romi zato, da jim ne bi bilo treba imenovati romskega svetnika. Svojo odločitev so utemeljevali s statističnimi podatki, da se v tamkajšnjem romskem naselju po popisu prebivalstva iz leta 2002 za Roma ni opredelil nihče, in da tam živi le okrog 200 občanov (vir: TV Slovenija, oddaja Dosje, 13. februar 2007). Tako stališče znova jasno opozarja na absurdnost določanja kriterijev avtohtonosti, saj popisni podatki *per se* ne morejo biti kriterij za kaj takega, razen če bi jih za take pripoznal zakonodajalec. V citiranem primeru je mogoče zaključiti le, da je načelo avtohtonosti postalo sredstvo politične zlorabe in diskriminacije, saj je šlo za to, da se eskivira zakonsko določilo tako, da se preprosto statistično »odstrani« vse ljudi, ki jih zakon ščiti, torej Rome.

temi ljudmi ni mogoče živeti, ker niso civilizirani, ker ne priznavajo norm, ker so kriminalci, ker onesnažujejo, ker... « Teže je prepoznati jezik romantičnega rasizma. Sočutne reportaže iz najrazličnejših romskih lokacij so ob ambruškem incidentu pripovedovale, kako Romom čas teče drugače; ne vedo niti števila niti starosti svojih otrok; imajo tako imenitne reči, kot so »glavarji« in »poglarvarji« (v nasprotju s slovenskimi družinami, ki imajo, na primer dede, očake, babice, družinske staroste obeh spolov), »tabori« in »šotorišča« (v nasprotju z neromskimi reveži, ki imajo neustrezna bivališča); romski otroci se brezskrbno igrajo v blatu kakor mlade živalce in ne hodijo v šolo. Skrbno prebrane fotografije k tem reportažam so prinesle podobe, kakršnih smo vajeni iz ostankov tega ali onega »primitivnega« bivanja v kakem temačnem kotu Nove Gvineje ali Amazonije, s katerim nam streže komercializirani eksotični rasizem sodobnih »dokumentarcev« in »poljudnoznanstvenih« medijskih proizvodov. Skrajno nevarna in cinična zadnja instanca romantičnega rasizma nas je ob aferi Ambrus pozvala, da Romom pustimo njihov »način življenja«, češ da je ta vrednota in ogrožen.

Problem je, skratka, najprej v tem, da so v aferi Ambrus vsi komentatorji ne glede na politične in kake druge afinitete samoumevno domnevali, da so Romi res nepremagljivo drugačni od »nas«, le da so bili eni za to domnevno različnost, eni pa proti. To se je izkazalo že ob javnem razburjenju ob domnevno »segregacijskih« ukrepih v osnovni šoli Bršljin v začetku leta 2005, ko se je ministrstvo za šolstvo obtoževalo, da je strokoven argument (nivojski pouk) zlorabilo za raso segregacijo. Absurd je v tem, da se obtožba implicitno naslanja na rasistično zaznavo, po kateri naj bi pri Romih dejansko šlo za »drugo raso«, (»etničnost«, »kulturo«), torej za nepremagljivo, vrojeno različnost (prim. Šumi 2000). Nekaj podobnega, v približku bolj korektnemu jeziku, uveljavlja celo veljavna Nacionalna strategija za vzgojo in izobraževanje Romov v Republiki Sloveniji, proizvod prejšnje vlade, kjer se romske otroke označuje za »etnično skupino«, čeprav je že po zdravi pameti jasno, da je ni na vsem svetu skupine otrok, ki bi bila lahko »etnična«. Tudi uvod k predlogu zakona o romski skupnosti je zatrdil, da gre pri Romih za skupnost ali manjšino, ki ima posebne »antropološke, etnične in kulturne značilnosti«: prvi pridevnik žal pač gotovo pomeni »raso«, druga dva pa sta v taki povezavi bolj ali manj sinonima za »raso«. V veljavnem zakonskem besedilu so bile te označnice odstranjene. Skratka, na vseh ravneh zmanjka preudarek o tem, da »rasa«, »etničnost« in »kultura« niso nikogaršnje naravne »značilnosti«, »lastnosti« ali celo »geni«, ampak zaznave v socialnih procesih, na podlagi katerih ljudje presojava razliko med seboj in sebi podobnimi ter tistimi, ki se nam zdijo drugačni.

Z drugimi besedami, gre za razliko med primordialnim, ljudskim, zunajteoretskim, rasističnim gledanjem na etnično razlikovanje, in t.i. formalističnim ali instrumentalističnim, analitskim pogledom. V Sloveniji je prepad med njima močno ideološko in politično zavarovan v korist prvega. Da pri tem ne gre za salonsko teoretiziranje in dlakocepljenje, je prav afera Ambrus zelo nazorno pokazala: gre tako rekoč za šolski primer, ki je jasno pokazal, da je ta razlika v gledanju še kako pomembna ne le, kadar gre za teoretizacije razlikovanj med ljudmi, temveč tudi in predvsem, kadar se lotevamo konkretnih politik in ukrepov. Če gre namreč pri Romih (in Slovencih) za »lastnosti« in »značilnosti« in

»gene«, potem pač ni kaj narediti. Če pa gre za način, kako jih večinska okolica dojema, in hkrati za način, kako Romi dojemajo večinsko okolico, potem pa lahko naredimo zelo veliko, in sicer tako, da se lotimo dejavnega preurejanja vzajemnih zaznav. Pa ne z leporečjem o enakosti in sožitju, temveč z odpravljanjem okoliščin, ki take medsebojne zaznave omogočajo in vzdržujejo.

Ni namreč dvoma, da tudi Romi in Neromi v stiku vzajemno domnevajo, da gre pri enih in drugih za zbirko zelo neprehodnih, neodpravljljivih »lastnosti«. Ni tudi dvoma, da ima vrsta ljudi, lokalnih Neromov, denimo v Ambrusu, nekaj ali celo več hudo neprijetnih izkušenj z ljudmi, ki so Romi, kar je kolektivno ustvarilo vtis, da Romi nalašč nagajajo, kradejo, izsiljujejo, napadajo, tako rekoč iz kljubovanja: ko bi delali, ne pa živeli od sociale, bi se pa naučili pošteno živeti. Toda hkrati tudi ni dvoma, da ima veliko Romov, gotovo tudi v Ambrusu, ne le vrsto neprijetnih osebnih izkušenj z Neromi, temveč tudi radikalno drugačen kolektiven, medgeneracijski spomin na sožitje z Neromi: spominjajo se lahko sistematičnega revolucionarnega, okupacijskega, policijskega nasilja; preganjanj sosedov; lisjačenja vsakovrstnih uradov, politik, ideologij, licemercev, človekoljubov in »strokovnjakov«; prisilnega šolanja; nezaslišanih ponižanj in kaznovanj v šoli; prisilnega odvzemanja otrok; nepremagljive nezaposljivosti; surovih reakcij in zaničevanja na vsakem koraku. V vsem naštetem je romska zgodovina v Sloveniji zgodovina žrtev parakolonialnih razmer neenakopravnosti. Utvara o romskem »nomadizmu«,¹² ki se jo kar naprej reciklira (prim. o tem obširno Janko Spreizer 2002: 278–81), je npr. vztrajen romantično rasistični predsodek, ki prikriva dejstvo, da so Romi že zelo dolgo bolj kot nomadi v prostoru večni vandrovi skozi in mimo uradnih sistemov: mimo načinov preživetja, dela, učenja, zakonitosti, reda, ki so Neromom samoumevni. Skratka, zgodovina sobivanja Romov in Neromov je ena sama, le da se je Romi in Neromi spominjajo na dva zelo radikalno različna načina. Prav to je situacija, v kateri v stroki govorimo, da so se vzpostavili odnosi etničnosti: ti pa imajo med drugim to lastnost, da skozi rasistični govor, bodisi klasičen bodisi romaniziran, prikrivajo dejstvo, da ne gre za kake nepremostljive drugačnosti v »lastnostih« ali »kulturi« ali »genih«, temveč za nepremakljivo vstavljenost v slojno pripadnost, ki jo v svojo korist večinoma vzdržuje pač »višji« sloj, torej Neromi.

IZZA PREDSDOKA: OTIPLJIVE OSNOVE NOVIH NAČEL VARSTVA MANJŠIN

Kratek sprehod skozi medijsko poročanje o Romih v zadnjem desetletju pokaže, da do eskalacij v tem odnosu etničnosti redno prihaja takrat, ko gre za lastništvo Romov nad nepremičninami. Leta 1997 se je romski družini Hudorovac iz okolice Grosupljega preprečila vselitev v hišo v Malinah v Beli Krajini, ki so jo kupili: vaščani so okolico hiše

¹² Empirične raziskave kažejo, da so Romi že vsaj dve desetletji najmanj prostorsko mobilna etnična skupina v Sloveniji. Primeri preselitve v drugo naselje ali na drugo lokacijo so izjemno redki, glavni preselitev predstavljajo priženitve in primožitve (Josipovič in Repolusk 2003).

minirali in postavili vaške straže, da so družini preprečili nastop posestnih pravic. Komaj leto zatem se je podobna zgodba odvila tudi v Jelšanah na Notranjskem, ko je sto petdeset vaščanov podpisalo peticijo proti vselitvi romske družine v hišo, ki so jo kupili: vaščane je v pogovoru s tedanjim ministrom za evropske zadeve Igorjem Bavčarjem skrbelo, da bodo Jelšane »izgubile svojo identiteto«. Leta 2002 še ena primerljiva zgodba, tokrat iz Prosenjakovcev v Prekmurju, ko se v svojo hišo, ki jo je kupila, ni mogla vseliti romska družina Horvat. Zgodbam manjka zaključek: kaj so tedanje oblasti storile glede romskih lastnikov nepremičnin v Malinah, Jelšanah in Prosenjakovcih? Ali so jim ponudile druge lokacije in jih (pre)selile, tako kot so to storile v Ambrusu? Pod pritiskom ali sporazumno? Potihem ali ob medijskem pompu? Ali se je nemara tedaj zganil kak preiskovalni sodnik, ali je tedaj kako obtožnico napisal kak javni tožilec? Ali so oblasti kompenzirale vložek v posest, ki je Romi niso smeli nastopiti? Kje danes ti ljudje živijo?

Že leta 1997 v medijskih zgodbah o preganjanju romskih lastnikov nepremičnin najdemo tudi družino Strojan, gospo Jelko (Elko) in njenega zdaj pokojnega moža Miho, tedaj na začetku zgodbe o parceli, s katere so bili pred dnevi odpeljani:

Miha Strojan je edini Rom, ki mu je, premožnemu in zvijačnemu, kakršen je, uspelo kupiti zemljo, s katere ga nihče več ne more pregnati, potem ko so ga z vseh prejšnjih lokacij, ki mu jih je podeljevala celo občina, pregnali kmetje z vilami in požigi. Ali ga res nihče ne more pregnati? Njegovo imovino je potrdil notar. Svoj kos gozda na Kužljevcu bi rad zdaj izkrčil, na lastne stroške bi napeljal vodo iz dobrih sto metrov oddaljenega vodnega jaška, prav tako elektriko iz bližnje vasi. Ne dobi soglasij. /.../ Sladkorno ima, 56 let, in boji se, kaj bo z Jelko in otroki, če njega ne bo. Že zdaj mu nenehno nasiljujejo otroke, najraje vaščani Višnje. Mirka so trebanjski policaji tako pretepli, da ni več sposoben za vojaško službo. Vozil je brez izpita ... (Kozinc 1997)

Značilno je, da je gornje pričevanje zakoncev Strojan hudo drugačno od kolektivnega spomina Ambrušarov, ki ga je slabih deset let nato povzela Ksenija Hočevar (2006), predstavnica »civilne iniciative« Ambrušarov:

V ambruških gozdovih so Romi bivali, odkar pomnijo najstarejši krajani. Selili so se iz gmajne v gmajno, z njimi smo Ambrušani vedno živeli v sožitju. Čeprav so bile ukradene kokoši ali krompir iz nezaklenjene kleti vsakdanjost, smo spoštovali njihov način življenja, navade, vrednote, kulturo, tradicijo. Krajani smo se z Romi večinoma poznali osebno, po imenih, podpirali smo jih ne le s hrano in obleko, ampak tudi s prihranki. Ni se zgodilo, da bi šla 'ciganka' od hiše s prazno malho. Problem je nastal pred dvanajstimi leti, ko so se Romi naselili na sedanje ekološko območje nad vodovarstvenim zajetjem ...

Tisto, kar je treba razumeti je, da resnica tukaj ni na eni ali drugi strani, tudi ni nekje v sredini, ampak da sta obe gornji pripovedi za svoje izrekalce docela resnični: njuno silovito trčenje smo spremljali v zadnjih mesecih leta 2006.

Vsekakor se torej ni začelo ne s sedanjo vlado, ne z bršljinško »segregacijo«, pa tudi ne z ambruško epizodo, temveč se očitno začne vsakič, ko kak Rom hoče izstopiti iz primeža svojih domnevnih »lastnosti« in se »civilizirati«. Videti je, da njihova okolica prav prvega koraka k načelno sicer močno željeni »civilizaciji«, nabave nepremičnine, ne »prenese«: idilični »cigan«, ki ga preživljajo človekoljubni sosede, postane sovražni Rom. Iz tega tudi jasno sledi, da je obravnava zemljišč, kjer so romska naselja, pri reševanju tega etničnega konflikta tista srčika, ki se je je treba najprej lotiti, če naj se odpravi zaznava o nepremagljivi romski drugačnosti: ko bo ta izginila, bodo Romi namreč šele lahko živeli svojo »kulturo«.

Ko je bil Zakon o romski skupnosti v letu 2007 sprejet, je bilo pričakovati, da bodo njegovo zaščito nedvomno upravičeno iskali vsi državljani in prebivalci Slovenije, ki so Romi, kajti dodeljevanje političnih pravic po generacijah in odstotkih »krvi« ni le zelo realistična nevarnost »človeškega avtohtonizma«, ki s sedanjo ustavno in zakonskimi opredelitvami že grozi obema ustavno zaščitenima manjšinama in obeta, da bomo prav kmalu imeli še več skupinskih kandidatur v ta »krvni« status, temveč je tudi v Evropski uniji hudo nepopularno načelo: Slovenija je v preteklosti že doživela hude kritike zaradi tako zastaranega, primordialističnega razumevanja avtohtonizma.¹³

Slednjega lahko po povedanem gledamo kot nesrečno in konceptualno zastarano formulacijo tistega, kar je verjetno bila že podložena intenca ustavodajalca: torej ne zaščita »krvne čistosti« posameznikov ali kake skupine prebivalstva, ki ima seveda vsa svobodo, da se ženi in moži, s komer se želi, temveč zaščita kulturnega in socialnega prostora, ki je zgodovinsko izjemen prav zaradi zgodovine tovrstnih socialnih tenzij in konfliktov, pa seveda tudi sožitja. Rešitev, ki je na dlani, je torej prenos vsebin pojma »avtohtonosti« z živih, konkretnih ljudi na prostor, ki ima, in je zgodovinsko imel, tako pisane socialne odnose.

Konkretno: dilema, ali naj zakon ščiti le »avtohtone« ali tudi »neavtohtone« Rome, je ne le diskriminatorna, temveč tudi politično nespametna: zakon, ki uveljavlja pravno načelo enakosti vseh, pač mora zaščititi vse državljane in prebivalce, ki so Romi. Kakor v primeru Italijanov in Madžarov, kjer se je Ustavno sodišče odreklo določanju kriterijev »avtohtonih« prebivalcev, si tudi v romskem primeru ni mogoče razumno predstavljati, kdo in kako bo ugotavljal, ali so vsi »avtohtoni« Romi, denimo v Novem mestu, po predniških linijah dejansko potomci ljudi, ki so tam živeli npr. v 19. stoletju? Torej ne ljudje, temveč območja zgodovinske romske poselitve v Sloveniji so tista, ki jih je potrebno

¹³ V poročilu komisarja za človekove pravice Sveta Evrope o napredku Slovenije na področju uredničenja priporočil Sveta Evrope za obdobje 2003–2005, Alvara Gil-Roblesa, lahko na več mestih zasledimo ostro kritiko »slovenskih« praks izključevanja prebivalstva na temelju atributa avtohtonosti/neavtohtonosti, ki za povrh sploh ni nikjer uradno definiran. Poročilo pokaže povsem jasno zavedanje Komisarjata o tem, kaj je slovenski zakonodajalec želel doseči s terminsko rabo avtohtonizma, vendar hkrati opozarja na izrazito rasistične in supremacijsko-ekskluzivistične težnje in učinke takega ravnanja (vir: Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights: Follow-up Report on Slovenia (2003–2005), Strasbourg, 29 marec 2006).

zaščititi kot posebno, pač zgodovinsko edinstveno nacionalno dediščino, in jih izročiti njenim prebivalcem v upravljanje tako, da se bodo na njih lahko organizirali kot korporacije s pridobitnimi dejavnostmi. Tako opredeljena nacionalna dediščina za zanamce ohranja pričevanje o našem in preteklih časih in njihovih socialnih in kulturnih odnosih, Romov samih (in drugih manjšin) in njihove skupnosti pa nič več ne ogroža kako načelo preštevanja »krvne« pripadnosti, temveč jim država lahko prizna zaščito in podporo pri ohranjanju jezika in kulture, ne da bi jim pregledovala »kri«. Kako bi to lahko izgledalo v politični in zakonodajni praksi?

ZAŠČITENI ZGODOVINSKI PROSTOR: ORIS KONCEPTA

Še en parakolonialen predsodek uveljavlja prepričanje, da so Romi izvornostno, kulturno in jezikovno enotno prebivalstvo. To za slovenske Rome seveda enako malo drži kot za Slovence v Sloveniji. Romi v Sloveniji so jezikovno in kulturno pestra populacija, ki živi razpršeno v številnih naseljih širom Slovenije. Večje zgojitve so predvsem v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini, Posavju in v nekaterih večjih mestih. Romi na Gorenjskem so bili v preteklosti bistveno številčnejši kot danes. Za romsko prebivalstvo se pogosto misli, da se deli na Rome in Sinte, kar je spet poenostavitev in kategorizacija. Sinti so na območje Slovenije prihajali večinoma iz Nemčije oziroma Avstrije. Zmotna je predstava, da so le Romi na Gorenjskem Sinti; živijo povsod po Sloveniji. Pogosteje živijo po mestih na Štajerskem (Celje, Maribor), prebivajo pa tudi v Prekmurju, na zahodnem Goričkem.

Najbrž ni presenetljivo, da so Romi med tistimi državljani in prebivalci Slovenije, ki se na ljudskih štetjih zelo neradi opredeljujejo in izrekajo. Medtem ko je zadnji popis leta 2002 na Slovenskem naštel nekaj nad tri tisoč prebivalcev, ki so se izrecno opredelili kot Romi, jih že statistike centrov za socialno delo in podatki občin skupno cenijo na več kot šest tisoč. Neuradne ocene o skupnem številu Romov v Sloveniji pa variirajo med sedem in deset tisoči. Ob tem je potrebno omeniti, da v število, ki ga navajajo podatki občinskih statistik in statistik Centrov za socialno delo, večinoma niso všteti Romi v večjih mestih. Ti so pretežno prišli iz drugih delov Slovenije in nekdanje SFRJ.

Kulturni predniki slovenskih Romov so se na današnje ozemlje Slovenije večinoma priselili v 17. stoletju. Priseljevanje je potekalo iz več smeri. Primarni vzrok preseljevanja je bilo otomansko prodiranje v jugovzhodno Evropo in s tem propad večine srednjeveških držav tega območja. Velike selitve ljudi, ki so bežali pred otomanskim osvajanjem, so zajele tudi dele romskega prebivalstva. Rome, ki so prišli na Kranjsko (Dolenjsko in Belo krajino ter del Posavja), so lokalno poimenovali turške ali tudi hrvaške Rome, saj so prišli iz območja Otomanskega cesarstva (današnje Bosne in Hercegovine, Srbije itd.) in Hrvaške. Rome, ki so se priselili v Prekmurje, pa so imenovali vlaški in karpatski Romi, saj so prišli iz območja Transilvanije in Vlaške nižine.¹⁴ Seveda so prihajali tudi od drugod, vendar so bili naštetih poglavitni opredeljevalni ozemeljski izvori. Tako so se

¹⁴ Poimenovanje romskih skupin prebivalstva smo povzeli iz ljudske govornice v Prekmurju in na Dolen-

na dolnjem Kranjskem od 17. stoletja dalje naseljevali sporadično in na precej obsežnem ozemlju, pri čemer so oblikovali manjše stalne naselbine. V Prekmurju, ki je spadalo pod ogrski del Avstro-Ogrske monarhije, pa so se Romi v istem obdobju naseljevali vzdolž transljantske meje. To je razlog, da Romov, denimo, na Štajerskem, torej avstrijskem delu monarhije, ta čas razen nekaj v mestih praktično ne beležimo.

V Prekmurju so Romi oblikovali večje naselbine od tistih na Kranjskem, toda v obeh primerih so bile vse prostorsko izolirane od naselij večinskega prebivalstva. Tedanjim oblastem se je zdelo oportuno Rome naseljevati na skrajnih, navadno gozdnatih robovih naselij. S tem so poskrbeli prvič, da so se posamezna romska naselja statistično razdelila med vsaj dve naselji, s čimer se je delež Romov v posameznem naselju za upravne potrebe ustrezno zmanjšal, in drugič, da so bila romska naselja skrita očem Neromov in oddaljena od glavnih prometnic. Tudi kadar je celotno romsko naselje ostalo znotraj meja kakega naselja, je bilo z gozdčikom ali drugače prostorsko jasno ločeno od njegovega neromskega dela (Josipovič in Repolusk 2000: 2003)

Do pred nekaj leti ni bilo naselja v Sloveniji, ki bi imelo relativno ali absolutno večino romskega prebivalstva; to se je zgodilo šele, ko se je iz naselja Černelavci izločil del, ki se je preimenoval v samostojno naselje Pūšča. To naselje tudi v preteklosti ni bilo prostorsko in fiziognomsko del naselja Černelavci, je pa bilo vanj statistično vključeno. Šele konec leta 2002, torej šele po opravljenem popisu prebivalstva, je kot edino pretežno romsko naselje postalo statistično samostojno¹⁵. Poleg Pūšče je denimo v Prekmurju vsaj še štirideset romskih naselij, ki so statistično znotraj drugih, ali pa so razdeljena med več naselij (ibid.). Od tega je precej takih,¹⁶ ki bi zaradi funkcionalne zasnove, geografskih, demografskih, upravnoadministrativnih in socioekonomskih dejavnikov morala postati statistično samostojna, kar je v skladu s predstavljenim konceptom teritorija nacionalne dediščine: ta naselja bi bilo po vzoru Pūšče smiselno preoblikovati v statistično samostojna, jih združiti ter jim priznati status zgodovinskega romskega naselja ne glede na etnično sestavo prebivalstva. Na ta način bi se odgovornost za razvoj naselja prenesla v večji meri ali izključno na pleča njegovega prebivalstva, ki bi tako dobilo sistematično priložnost, da gospodarno in politično odgovorno razpolaga s premoženjem in viri znotraj naselja.

V skladu s tezo, da je treba predvsem preurediti odnose, ki Rome vzdržujejo v položaju

jskem ter v Beli krajini. Posamezne skupine so bile največkrat poimenovane po območju, iz katerega smeri so se po izročilu ali domnevno priselile (prim. Josipovič in Repolusk 2003).

¹⁵ Pūšča leži južno od naselja Černelavci v mestni občini Murska Sobota. Gre za urbanizirano območje neposrednega zaledja Murske Sobote z lastnim uličnim sistemom in s prevladujočo nekmetijsko rabo prostora. Signifikantno in v skladu s prej povedanim je, da k naselju statistično sodi le najnujnejše zemljišče ohišnic, gravitacijsko območje okoliških kmetijskih zemljišč pa je ostalo v sklopu naselja Černelavci. Prvotni občinski predlog prostorske osamosvojitve Pūšče je bil še skromnejši in je dobesedno vključeval le območja hiš. Okoliški Neromi so se namreč zbal, da bi cena njihovih nepremičnin v primeru vključitve v naselje Pūšča močno upadla.

¹⁶ Najbolj razločen primer je romsko naselje Ojtina med Vančo vasjo in Borejci. To naselje z nekaj manj kot 400 prebivalci je infrastrukturno in gospodarsko morda še bolje razvito od Pūšče, pa vendar v lokalni skupnosti (občina Tišina) kljub težnjam prebivalstva iz omenjenega naselja ne vidijo nobene možnosti, da bi se naselje statistično osamosvojilo.

državljanov nizkega sloja brez lastninskih pravic, bi bilo najprej treba zakonsko evidentirati območja, kjer Romi stalno prebivajo. Vendar ne na način, ki definira le širše območje lokalnih skupnosti (občin), temveč tudi konkretne mikrolokacije.¹⁷ Pri tem je ugibanje o kaki »avtohtonosti« povsem odveč, kot smo pokazali že zgoraj; poslednji argument je pač ta, da »avtohtonost« v demokratični državi v nobenem primeru ne more pomeniti nič bolj pomembnega od statusa državljana in stalnega prebivalca. Območja s statusom nacionalne dediščine bi morala za začetek imeti konkretne, specifične upravne pristojnosti (med njimi tudi legaliziranja romskih bivališč po hitrem postopku), ki so za integracijo skoraj enakega, če ne večjega pomena od šolanja in opismenjevanja: predstavljajo namreč oprijemljivo motivacijo natančno za šolanje in opismenjevanje in v vsakdanje odnose vnašajo tisto, česar ne more učinkovito storiti noben zakon (in nobena policijska represija): politično in državljansko odgovornost. Romskemu prebivalstvu bi morali omogočiti, da se prostorsko samoorganizira znotraj obstoječih romskih naselij, kot se to uspešno (ter bolj ali manj spontano) dogaja v primeru prekmurskega romskega naselja Püšča. Ni namreč dovolj, če Romi dobijo zemljišča in bivališča v last: omogočiti je treba tudi, da bodo lahko to lastnino preživljali, kajti kot je znano, je lastnina zelo draga reč.

Seveda ne mislimo, da bi tako definirana romska naselja prebivalstvo za vse večne čase priklenila nase (kot kak pokolonialni rezervat), saj se pač vsi lahko svobodno gibljemo, poročamo zunaj svoje nemudne skupnosti, priseljujemo in odseljujemo. Romi so prav gotovo kot vsi drugi državljani in prebivalci svobodni, da živijo in delajo, kjer želijo, zato tudi ni pričakovati, da bi taka zaščitena naselja ostala pretežno romska tudi v dogledni prihodnosti, kaj šele izza nje. Pomembno je, da na ta način »etnična« sestava prebivalstva ni več državina skrb, s tem pa odpade tudi vsakršno razglabljanje o »avtohtonizmu«. »Krvno« predništvo pač ni poglobitni vir človeške identitete in pripadanja; zgodovina in spomin pa sta. Gre nam torej za to, da se zaščiti konkreten prostor kot družbeno in ekološko dobrino, v kateri se z gospodarskimi in kulturnimi dejavnostmi hrani zgodovinski spomin na specifične socialne odnose in na podlagi te zgodovine ustvarjajo, sporočajo, poustvarjajo in izmenjujejo (pa vsekakor tudi tržijo) nove vrednote.

¹⁷ Jeseni 2006 je bila v odgovor na ambruško afero ustanovljena strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, katere vodenje je bilo poverjeno dr. Jerneju Zupančiču. Kljub skoraj dveletnemu delu omenjena skupina javnosti še ni postregla s končnimi rezultati sicer ambivalentno zastavljenih ciljev. Iz zvočnega zapisa prve javne seje skupine je mogoče razbrati, da so ji bile naloge posredovane vnaprej s strani državnih organov, obsegale pa naj bi tako pregled stanja kot tudi primere dobrih praks. Izjavljeni ključni namen dela skupine naj bi bil prispevati k izboljšanju stanja na področju prostorske problematike romskih naselij. Pri svojem delu pa naj bi obravnavala različne vidike, kot so: prostorsko-lokacijski, pravni, funkcionalni in varnostni, ob upoštevanju specifičnih prostorskih potreb romskih naselij (vir: Zvočna izjava vodje skupine na spletni strani Ministrstva za okolje in prostor; <http://www.mop.gov.si/nc/si/splosno/cns/novica/article/12118/5437/>, Ljubljana, 7. 12. 2006).

SKLEP

Tukaj predstavljeni očrt preurejene manjšinske zaščite predlaga, da je potrebno namesto domnevno »avtohtonih« ljudi kot avtohtonega in zaščite vrednega gledati prostor, kulturno pokrajino, ki jo ljudje na edinstvene zgodovinske načine poseljujejo in sooblikujejo. Območja, kjer prebivajo Romi, bi tako zaščitili s konceptom nacionalne dediščine, ki temelji na zaznavi, da gre za specifično in redko kulturnozgodovinsko pokrajino, pomembno za lokalno, nacionalno in evropsko zgodovino. Znotraj tako pojmovanega prostora je potem mogoče oblikovati ustanove, politike in instrumente, ki omogočajo gospodarski razvoj, šolanje, zaposlovanje, pa tudi znamenito »integracijo«: ta pa ni kaka asimilacija in »poslovenjenje«, temveč dejaven napor, da odpravimo zaznavo radikalne različnosti med Neromi in Romi tako, da bo med njimi vzpostavljeno enakopravno sodelovanje, ki bo vsem v otipljivo korist. Ni dvoma, da je to začetkoma potrebno početi lokalno: komaj si je namreč mogoče predstavljati kaj bolj nevarnega od ideje, da je treba Rome (in z njimi kar vse Neslovence?) preseliti na kraje, kjer obstajajo »kvalificirane institucije« za integracijo:¹⁸ take koncentracije neželenega prebivalstva v »integrativne« ustanove zgodovinsko pač že vse predobro poznamo.

Smiselnost ohranjanja romske poselitvene dediščine kot nacionalne dediščine v okviru prostorsko opredeljenih zgodovinskih naselij torej ni zgolj v tem, da za zanamce ohranimo pričevanje o socialnih in kulturnih odnosih, ki jih živimo (in so jih pred nami živeli naši kulturni predniki), temveč tudi v tem, da bi taka organiziranost prebivalcem pomenila enega od vzvodov ekonomske neodvisnosti in lokalne samouprave. Povejmo še enkrat: ne le ljudem, ki se samoopredeljujejo kot Romi, temveč vsem, ki bi znotraj takega zaščitenega režima našli svoj življenjski prostor in smisel. Enostavnost in praktičnost te pobude je toliko večja, ker je romska populacija tako zelo slojno segregirana od večinskega prebivalstva, da ima situacija ponekod že značaj nepremostljivega etničnega prepada, vnos sistematične možnosti preživetja in prosperitete pa je zagotovo tisti mehanizem, ki tak prepad najhitreje in najučinkoviteje premesti.

Končno želiva poudariti, da opisani predlog v ničemer ni uperjen proti obstoječim manjšinskim pravicam in zastopanosti manjšin na lokalni in državni ravni; prav nasprotno. Ustava v 61. členu (in v več drugih) vsakomur jasno zagotavlja pravico do izražanja

¹⁸ Indikativno je, da se je o t.i. španskem modelu integracije v Slovenji govorilo v kontekstu »urejanja« romskih naselij na najvišjih državnih nivojih: za namen tovrstne »ureditve« je bila ustanovljena zgoraj omenjena posebna skupina, ki je sodelovala tako z Ministrstvom za okolje in prostor kot z Ministrstvom za javno upravo. To potrjujejo televizijske izjave intervjuvancev (vir: *TV Slovenija*, oddaja *Dosje*, 13. 2. 2007). Zaradi precejšnjega medijskega zgražanja, ki ga je povzročilo omenjanje t.i. španskega modela, se je vodja strokovne skupine dr. Jernej Zupančič zatekel k rabi izraza »prelokacija« (morda ob nepoznavanju zgodovine tega kolonialnega termina), s katerim označuje preseljevanje Romov iz njihovih naselij, in za katerega misli, da je v znatnem množtvu romskih naselij praktično neizbežno, ter zanj v svojih tekstih tudi agitira (prim. Zupančič 2006: 624–5; 2007: 239). Obenem lahko iz teh besedil izluščimo eksplicitno diskriminantno pojmovanje, saj avtor govori o drugosti romskega naselbinskega sistema, ki da je nezdružljiv s splošnim, torej neromskim (npr. Zupančič 2006: 618; 2007: 215, 222, 240).

pripadnosti svojemu narodu ali narodni skupnosti, in pravico, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo. Toda za uresničevanje teh pravic nam »štetje krvi« in posledična radikalna etnicizacija Slovenije, v kateri grozi, da bomo čez nekaj generacij namesto slovenskih državljanov imeli celo vrsto »avtohtonih« narodnih skupnosti, kratkomalo ni potrebna. Vsekakor pa tukaj orisani predlog ima vrednost tudi za že utrjene principe varstva obeh »avtohtonih« manjšin, saj odpravlja zagato s kriteriji avtohtonosti pri posameznikih, vključuje in utrjuje pa intenco, ki jo je ustavodajalec in zakonodajalec v Sloveniji že izkazal, čeprav pretežno v govorici primordialističnega predsodka: namreč varovanje določenega teritorija kot ozemlja »etnično mešanih« (po najini interpretaciji pač ozemelj nacionalne in evropske dediščine) poselitev, na katerih velja poseben zakonodajni režim (npr. dvojezičnost oz. uzakonitev dodatnega uradnega jezika). Nobenega razloga ni, da ne bi ta princip razširili v teritorij nacionalne dediščine, pa naj gre za sedanja dvojezična območja ali pa za mikrolokacije, kakršno je romsko naselje ali pa, denimo, ljubljanske Fužine. Načelo je mogoče zelo na kratko strniti takole: ljudi – posameznike je treba odrešiti »krvnega« pripadništva, jih odvezati prisile strnjene »manjšinskega« prebivanja, ozemlje, kjer živijo ljudje, ki jim »predniške krvi« nihče več ne prešteva, so pa ali so bili v preteklosti prizorišča jezikovne, kulturne in etnične raznolikosti, pa zaščititi kot prostore posebnega nacionalnega spomina in pomena.

Zakon o romski skupnosti, še posebej pa strategije njegovega uresničevanja, ki so še stvar prihodnosti, so ena od sistemskih priložnosti, da se jezikovne in kulturne politike v Sloveniji radikalno razrešijo prisilnega nazora o kontinuitetah »krvi«, namesto tega pa uveljavijo skrb za zgodovinsko dediščino, ki je vseh nas in naših potomcev. Zakon v svoji splošnosti in skoposti morda ni idealen; je pa to vsekakor bolje, kot da bi bil predefiniran: če v svoji sprejeti različici takega aktivnega preurejanja odnosov vsaj onemogočal ne bo, bo nemara mogoče začeti z nekaj poskusnimi lokacijami, pridobiti nauke iz prakse in zakon nato dopolnjevati na podlagi domačih primerov »dobre prakse«, ki jih ta čas zelo radi – pretežno zaman – iščemo zunaj Slovenije. Začetne naložbe v ukrepe tovrstne »pozitivne diskriminacije« bi bile morda res precejšnje, toda neprimerno bolj perspektivne od sedanjega kampanjskega reševanja problemov, ki se opoteka med Scilo vedno (moralno in finančno) dražjega upravljanja s takimi prisilnimi razločevanji, in Karibdo primordialističnega »krvnega« avtohtonizma, to vedno bolj razločno grožnja svobodi posameznikov in skupin, s tem pa nacionalnemu interesu.

LITERATURA

- Deloria, Vine Jr. in Richard Lytle (1992). *American Indian Policy in the Twentieth Century*. Norman, OK: Univ. of Oklahoma Press.
- Forbes, Jack D. (1993). *Africans and Native Americans: The Language of Race and the Evolution of Red-Black Peoples*. Chicago: Univ. Of Illinois Press.
- Hočevar, Ksenija (2006). Ali smo Ambrušani res nestrpneži? *Družina*, 12. 11. 2006.

- Genorio, Rado, Drago Kladnik, Ludvik Olas in Peter Repolusk (1985). Narodnostno mešano območje v Prekmurju. *Geographica Slovenica*, 16: 15–43.
- Janko Spreizer, Alenka (2002). *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom: znanstveni rasizem v raziskovanju Romov*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Janko Spreizer, Alenka (2006). Avtohtonost v slovenskem narod(nost)nem vprašanju in koncept staroselstva: nastavki za analizo ideologij primata. *Razprave in gradivo*, 50–51: 236–271.
- Josipovič, Damir in Peter Repolusk (2000). *Problematika Romov v občini Turnišče*. Elaborat (formalni nosilec: Zupančič, J.; avtorja teksta: Josipovič, D. in Repolusk, P.). Ljubljana: Inštitut za geografijo.
- Josipovič, Damir in Peter Repolusk (2003). Demographic characteristics of the Romany in Prekmurje. *Acta Geographica Slovenica*, 43 (1): 127–147.
- Josipovič, Damir (2004). *Dejavniki rodnostnega obnašanja v Sloveniji* (Geografija Slovenije, 9). Ljubljana: Založba ZRC.
- Knežević Hočevar, Duška (2006). Rodnost, etničnost in nacija: razmisleki o preučevanju demografskih značilnosti nacionalnih populacij. *Razprave in gradivo*, 50–51: 184–210.
- Komac, Miran in Mojca Medvešek ur. (2005). *Percepcija slovenske integracijske politike*. Zaključno poročilo. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kozinc, Željko (1997). Obrni, kakor hočeš: tabor leti v nebo – Grosupeljski Romi. *Delo, Sobotna priloga*, 25. 10. 1997.
- Roter, Petra (2005). Integracija. *Percepcija slovenske integracijske politike* (ur. Komac, Miran in Mojca Medvešek), 199–206.
- Šumi, Irena (1999). *Blizu polnega kroga tega sveta: ameriški Indijanci med preteklostjo in sedanostjo* (Ethnicity, 3). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Šumi, Irena (2000). *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šumi, Irena (2004). Etnično razlikovanje v Sloveniji: izbrane problematizacije. *Razprave in gradivo*, 45: 14–47.
- Tatz, Colin Martin (1979). *Race politics in Australia: Aborigines, politics, and law*. Sydney: Univ. of New England Publishing Unit.
- Wilkins, David E. in K. Tsianina Lomawaima (2002). *Uneven Ground: American Indian Sovereignty and Federal Law*. Norman, OK: Univ. Of Oklahoma Press.
- Zupančič, Jernej (2006). Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij. *Rast*, 17 (6): 616–62
- Zupančič, Jernej (2007). Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela*, 27: 215–246.

SUMMARY

AUTOCHTHONISM AND ROMANY: TOWARDS RETHINKING THE PRINCIPLES OF MINORITY POLICIES IN SLOVENIA

Irena Šumi, Damir Josipovič

Autochthonism is in Slovenia a constitutional concept inherited from the late Socialist constitutions pertaining specifically to Italians and Hungarians in Slovenia, and Slovenians in the neighbouring countries. Despite such definitive usage, the Constitutional Court in 1998 declared the meaning of the term unclear and demanded that constitutionally recognised Italian and Hungarian national minorities define the criteria for autochthonism (and with it, the criteria for membership) themselves. In the years since independence, the term autochthonous became a household word, in the folk usage mainly standing for something exclusively »ours« (Slovenian). It would seem that commonsensical usages of the concept are mutually informed by most blatantly primordialist standpoints in both the political and social scientific arena, not in the least so because of the prevalence of »conservative« social science in post-socialist Slovenia especially in the field of ethnic studies, national history, etc. The authors present the legal and political history of the autochthonism terminology (and its synonyms and variants: indigenoussness, aboriginality) as stemming from the era of the end of colonialism in mid-past century when newly emerged states, and the legal status of Native enclaves within national states, were impossible to legally define other than by establishing the political doctrine of primacy of demographic and political continuities of non-European Natives. No such relationship of primacy exists between Slovenians on Non-Slovenians on the present-day Slovenian state territory: the introduction of autochthony vocabulary in Slovenia was as unnecessary as it was uninformed.

The Law on Romany Community in Slovenia (2007) was accompanied by both publicly resounding scandals concerning the Roma (notably, the 'Ambrus affair' when the state accommodated the demands of Non-Romany locals and relocated a Romany family from their land), and a renewed public debate on autochthony of the Romany in Slovenia. The presented analysis of these events shows that the deeply ingrained racist persuasions are equally shared by the general public, politicians and social scientists, and that the warnings frequently issued by the international community, notably the CE Commissioner on Human Rights, to the effect that categorising citizenry along the allochthonous / autochthonous division is highly discriminatory are either ignored or poorly understood.

The authors present an alternative view not only of primordialist diagnoses of the situation such as abound in the political and social scientific arenas in Slovenia, but on the possible political solutions of the Romany situation as well. They suggest that instead of categorising and legally protecting the living people, citizens of Slovenia, according to imaginary and racist »blood quantum« in the guise of autochthony, what calls for state protection are the territories in which such specific linguistic, cultural, political, class,

in short, »ethnic« relations in the past produced unique cultural landscapes. Indeed, the intention of both the Constitution and the legislator are demonstrated in current minority protection legislation in viewing the territory rather than inhabitants as the subject of special protection regime. In this vein, it goes without saying that the 'ethnic' structure of such territories' populace will vary, as it cannot be anyone's intention to create 'ethnic' reserves. Rather, the territories under the protection of specific cultural landscape / national heritage regime such as the authors suggest and describe could serve as primary economic resources for the people inhabiting them, allowing them to exploit its special social-historical character, empowering them to incorporate so as to best suit their needs and ambitions, and enable them to take advantage of the constitutional principle of the right to diverse mother tongues and cultural practices. (Translated by the authors.)